

lesz, vagy visszaesések is fognak mutatkozni. Különösen a fővárosi bérházépítők ugyanis az új lakásokat az eredetileg kalkulációba vett áron alul tudták csak bérbeadni; az üzlethelyiségek nagy része pedig még így is kiadatlan. Az építkezési hitelfeltételek is szigorúbbak, mint az előző év e szakában. Az 1928. év első felében — hitelt érdemlő magánforrások szerint —

csaknem egyharmaddal kevesebb téglafogyott el a fővárosi építkezéseknél, mint a múlt év első felében. Ez a megcsökkent téglafogyasztás a központi Statisztikai Hivatal adatainál csak a további negyedévek eredményeinél lesz észlelhető, mert a Hivatal csak a már fölépített lakóházakról gyűjt adatokat.

© MEZŐGAZDASÁG ©

A mezőgazdasági termelés színvonala Magyarországon a néprajzi és népsűrűségi viszonyok alapján.

Le niveau de la production agricole de Hongrie, sur la base de la situation ethnographique et de la densité de la population.

Résumé. L'auteur expose, au moyen d'une nouvelle méthode de géographie économique et statistique, les grandes différences qui se présentent, pour le niveau de la production agricole, dans les différentes parties de la Hongrie. Examinant à fond la répartition par régions du niveau de la production, il arrive à cette conclusion que la situation des nationalités, ainsi que la densité et le degré de civilisation de la population, influent à celui-là plus que les conditions créées par la nature, et que le passé historique de la population et ses vieilles habitudes y ont également une grande part. Il prouve numériquement que c'est dans l'Ouest du pays que, sans considération pour les conditions naturelles et ethniques, le niveau de la production est le plus élevé; dans le Centre, il dépend du passé historique de la population; dans l'Est, c'est la situation ethnique qui est décisive à cet égard. Puis il démontre, à l'aide de sa méthode précise, qu'en terre hongroise ce sont les Roumains qui ont le moins d'aptitude agricole et que dans la Transylvanie les Székelys et les Saxons leurs sont incomparablement supérieurs au point de vue du niveau de la production agricole. Les régions où le rendement agricole est le moins bon sont celles à majorité roumaine. L'article est illustré de cartes confectionnées d'après de nouvelles méthodes.

*

Talán egyetlen más állam sincsen Európában, amelynek egyes tájai olyan

nagy különbségeket mutatnának a mezőgazdasági termelés színvonalában, mint Magyarország. Ennek okai közül egyik-másik elég kézenfekvő: mint medenceállam a legkülönbözőbb klimatikus feltételeket nyújtja a mezőgazdasági termelésnek. A klimatikus különbségek alapján azonban csak egyes termények termelési színvonalának különbségei magyarázhatók meg, mert hiszen egyes gazdasági terményeknek általában a melegebb alföldek, de másoknak inkább a csapadékosabb, kiegyenlítettebb klímájú hegyvidékek felelnek meg legjobban. Mégis azt tapasztaljuk, ha az egyes termények termésátlagainak színvonalát térképre visszük, hogy még olyan gazdasági növények termelési színvonala is jobb a hegyvidékek apró kis medencéiben, amelyeknek általában az Alföld éghajlata megfelelőbb. Így pl. a búza legjobb termésátlagai nem az Alföldön vannak, hanem Sopron, Brassó körül, meg a Vág-völgyében, holott az Alföldön egyes vidékek szántóinak 60%-a is búzával van bevetve. Az ilyen *termésátlagtérképek* a legnagyobb szabálytalanságot mutatják; helyenkint a hegyvidékek termésátlagai jobbak, mint az alföldeké, más terményeknél meg fordítva. Általában azonban fel kell tennie mindenki előtt, hogy az ország nyugati felének termelési színvonala majdnem minden terményben, magasabb s hogy az Alföld termelési színvonala is nagyon különböző egyes tájai szerint. Feltűnik az is az ilyen térképen, hogy azonos éghajlati feltételek mellett is más és más színvona-

lat képviselnek egyes tájaink, pl. a két Felvidék. Világos tehát, hogy itt az éghajlati tényezőkön kívül más, *rejtett termelési tényezőknek* is szerepelniök kell.

Ezek között a tényezők között nem kis szerepet kell tulajdonítanunk a *birtok-kategóriák* eloszlásának is. Köztudomású, hogy a nagybirtokok, középbirtokok és kisbirtokok különböző termelési színvonalat jelentenek. A termésátlagok térképe azonban olyan termelési színvonalra vall, hogy ez nem kongruens a birtok-kategóriák eloszlásával sem. Tehát még más tényezőknek is lenniök kell, amelyek a termelés színvonalát erősen befolyásolják.

Évek sora óta vizsgálom hazánk gazdasági földrajzi viszonyait, vagyis a *gazdasági élet és a természeti tényezők összefüggését*, s különösen súlyt kellett fektetnem a mezőgazdasági termelés földrajzi tényezőinek felderítésére. Már hazánk gazdasági földrajzának megírása alkalmával is feltűnt, hogy *termésátlagaink színvonalának megoszlása nem magyarázható meg tisztán a természeti adottságokból*. Feltűnt az is, hogy nagyjából *négy különböző terület* jellelhető meg hazánkban a termelési színvonal szempontjából. Egyik az ország *nyugati fele*, a legmagasabb termelési színvonallal, a másik a *Délvidék* (a Bácska és Bánság), majdnem ugyanolyan magas színvonallal, harmadik az *Alföld középső vidéke* lényegesen alacsonyabb nívóval és végül a negyedik az *ország keleti része*, Erdély, ennek peremvidékei, valamint az Alföld keleti szegélye is, majdnem azt mondhatnánk, hogy a mai oláh államhatárokig, s ugyancsak idetartozik ehhez a területhez az Északkeleti Felvidék is. Ez a *termelési színvonal-megoszlás* kézenfekvővé tette, hogy az ország *néprajzi, népsűrűségi és történelmi viszonyaival* való összefüggéseket kell vizsgálat tárgyává tennünk.

Már Magyarország gazdaságföldrajza című munkámban reámutattam arra a gondolatra, hogy a *magyar mezőgazdasági népesség különböző történelmi multja alapján nem azonos értékű az ország minden tájában*. Reámutattam arra, hogy *mezőgazdasági népességünk különböző eredetű és hogy úgy mondjam, különböző „korú” a mezőgazdasági műveltsége*. Az ország nyugati felét egy megszakítatlan multú mezőgazdasági népesség lakja; ezen a területen a mezőgazdasági kultúra zavartalanul folyik talán a rómaiak kora óta. Hiszen tudott dolog, hogy a honfoglaló

magyarság a Dunántúl még Pannónia korából származó mezőgazdaságot talált. A történelmi sors is jobban megkímélte ezt a területet, s így a mezőgazdasági kultúra sohasem szakadt meg sem a földön, sem a nép foglalkozásában. Mindkettő nagyon fontos tényező! Ezzel szemben egészen más történelmi sorsa van az ország többi részei mezőgazdasági kultúrájának. Ezeknek a tájaknak mezőgazdasági népessége *háromféle eredetű*. Az Alföld középső vidékeit az a magyar mezőgazdasági elem lakja, amely a török hódoltság előtt már hosszú századokon át folytatott aránylag magas színvonalú mezőgazdasági termelést, de amelynek mezőgazdasági folytonosságát a török hódoltság nagymértékben megszakította, s földművelőből majdnem teljesen *szilajpásztorrá* tette. De megszakította a török hódoltság az Alföld *földjének* mezőgazdasági folytonosságát is. Ennek a földművelő elemnek valóban újból foglalkozást kellett változtatni a hódoltság megszűnése után. Földművelő multja tehát nem olyan zavartalan, mint az ország nyugati felé.

Ezzel szemben a Magyar Délvidék lakossága mezőgazdasági multja megszakítás nélkül való. A hódoltság után ide betelepített svábok, vallonok, olaszok, franciák magasabb mezőgazdasági műveltséget hoztak magukkal Nyugat-Európából s itt sem folytattak még századokig tartó szilajpásztorokodást, mint az Alföld közepének magyarsága. Természetes, hogy mezőgazdasági színvonala is magasabb tehát.

Végül az ország keleti és északkeleti fele megint más eredetű és korú mezőgazdasági népességet hordoz. Az oláh, rutén, részben a keleti tótok is eredetileg *havasi pásztorok*, akik csak a síkságokra való leérkezésük után léptek be a középeurópai értelemben vett mezőgazdasági kultúrába. Valójában ma is idegenül mozognak ezen a területen, lelkükben ma is inkább havasi pásztorok, s csak kevés generációjuk földművelő.

Végeredményben az ország mezőgazdasági népességének különböző eredetű és korú elemei *együttal majdnem különböző nemzetiségeket* is képviselnek, s majdnem az ország népsűrűségi viszonyaival is kongruenciát mutatnak.

Mindezek alapján közeli volt az a feltevés, hogy hazánkban a mezőgazdasági termelés színvonala, meg a nemzetiségi és népsűrűségi viszonyok valami kapcsolatban vannak egymással, amelyet *megfelelő módszer* megtalálásával fel lehet deríteni.

Tulajdonképen földrajzi és nem statisztikai munkát végeztem, amikor ezeket a vizsgálatokat megkezdtem. A geográfus munkája, szerény véleményem szerint, ott válik el a statisztikusétól, amikor a statisztikus által összegyűjtött, s talán térbelileg és esetleg időbelileg is rendezett anyag térbeli és időbeli eloszlásának más földfelszíni tényektől való függésére, más földfelszíni tényekkel való oksági kapcsolataira mutat rá, azaz amikor szintetizál, az életet, vagy legalább egyes tényezőinek összefüggéseit vizsgálja. Bármennyire statisztikai anyaggal is dolgozunk, már mód-szerűnk sem statisztikai valójában, mert nem a tényeket jellemző mennyiségi adatok konstruálása a célunk, hanem a tények összefüggésének számszerű adatait keressük. Azt mondhatnám, hogy a geográfus sohasem dolgozik, ha igazán geográfus, abszolút számokkal, mindig csak szintetizált és relatív értékmérő adatokkal. Viszont a gazdasági geográfus a legkevésbé nélkülözheti a statisztikus anyaggyűjtő és statisztikai módszerekkel feldolgozott munkáját, mert amilyen szilárd alapja a gazdasági geográfusnak az ember gazdasági jelenségeinek színteréül tekintett földfelszín, a természet, éppen olyan szilárd alapja munkásságának az ember gazdasági jelenségeit mérő statisztikai anyag is. Ezek nélkül csak tisztán kvalitatív, tehát másodrendű munkát végezhetne a gazdasági geográfus s ok és okozati összefüggésekre alig mutathatna reá bizonyíthatólag.

Mielőtt a vizsgálataimban alkalmazott földrajzi-statisztikai módszerre rátérnék, valamit szólanom kell még arról is, hogy vajjon a geográfus valójában reá tud-e mutatni kauzális összefüggésekre, még a legmegfelelőbb statisztikai anyag birtokában is? Válaszom csak tagadó lehet s megokolása a következő. A földfelszín gazdasági jelenségei, mint minden más földrajzi jelenségek nem tisztán fizikai jelenségek, mert nem elszigetelten működő ok következtében állanak be. Így számszerűleg, kizárólagossággal nem is mérhetők. Az ok mértékével többnyire nem áll egyenes arányban az okozat mértéke. És pedig azért, mert nem egy elszigetelten ható ok működött közre az okozat létrehozásában, hanem az okok együttese. Ezek között csak egyesek mérhető fizikai tényezők, a többiek esetleg számszerűleg, statisztikailag nem mérhető emberi tényezők, vagy

más tájak relatív hatásai. Még a fizikai tényezők sem abban a formában vehetők fel statisztikailag, amelyben azok mértékére a geográfusnak szüksége volna, t. i. összhatásaikban, hanem csak egyenkint, mint csapadék, hőmérséklet, stb. Mindezek alapján a geográfus még a legmegfelelőbb statisztikai anyag birtokában sem tud tiszta kauzális, tehát kizárólagos összefüggésekre reámutatni, hanem csak funkcionális kapcsolatokra, az okozat létrehozásában közreműködő okok egyikére, vagy másikára, esetleg több ilyen ok együtthatására, de sohasem valamennyire.

Mindezeket kénytelen voltam előrebocsátani annak igazolására, hogy vizsgálataim sem fejtik meg a felvetett problémát, amely bár földrajzi, de éppen ezért végső fokig megfejthetellen. A geográfus arra van hivatva, hogy a részlettudományok (nagyobbára analitikus tudományok) eredményeinek áttekintéséből megérezze a szintetikus problémákat, és annyit, amennyit földrajzi módszerekkel lehetséges, fel is derítsen belőlük, s mutasson reá azokra az analízisbeli hiányokra, amelyeket még más tudományoknak kell anyaggyűjtéssel pótolni.

Magam sem tudom hiánytalanul megfejteni a felvetett problémát, csak reámutatok egyes összefüggésekre.

Mindenekelőtt a módszer helyes megválasztásán múlik, hogy egy-egy felvetett problémát mennyire tudunk megközelíteni.

A statisztikustól azt kívánja a geográfus, hogy lehetőleg kicsi és természeti viszonyaiban homogén téregységekről szolgáltatson számára, amennyire lehetséges, hosszabb időszakot felölelő anyagot. Magyarország gazdaságföldrajzi vizsgálásának egyik legnagyobb akadályja, hogy a gazdasági anyagot csak nagy és semmiképen sem homogén területegységekre, hanem megyékre vonatkoztatva kapja meg a statisztikustól. Szerencsére rendelkezésemre állt egy kéziratot hivatalos statisztikai anyag, amely 1911—15. évekre jársonkint közli a hat főterménynek az összes bevetett területekhez való arányát és a termésátlagokat. Ebből azonban hiába konstruáljuk meg terményenkint a termésátlagok térképét, mert nagyon heterogén képet kapunk, amely alig hozható összefüggésbe valamely földrajzi tényezővel. Vizsgálataim alapjául azt az eljárást választottam,

hogy minden egyes járás minden egyes főterményének termésátlagát viszonyba állítottam százalékosan az illető termény országos termésátlagával. Így ahhoz az előnyhöz jutottam, hogy *ugyanazon területen a legkülönbözőbb természetű, súlyú termények termelési nivóját is összehasonlíthatam egyrészt, másrészt módomban volt egy általános termelési nivót jelző relatív értéket konstruálni a hat főterményből minden járásra*. Az általános termelési nivót jelentő utóbbi relatív szám alapján már most módunkban van összehasonlítni az egyes járások termelési színvonalát egymással; az egyes termények relatív termésátlagát jelentő értékkel módunkban van összehasonlítni ugyanazon járás egyes terményeinek termésátlaga magasságát is egymással.

Ennek az eljárásnak nagy előnyei vannak. Egy-egy járás főterményeinek közös számban kifejezett termelési nivója sokkal kevésbé függ a természeti tényezőktől, különösen az éghajlattól, mint egy-egy terület éghajlata kedvezőtlen pl. a búzának, kedvezőbb pl. a zabnak, burgonyának. Így ezek az értékadatok jobban kiküszöbölik a termelési színvonalban benne foglalt éghajlati, talajbeli, stb. *természeti tényezőket*. De kiküszöbölik egy bizonyos mértékben a *birtokkategóriák termelési színvonalát is*, mert a nagybirtokok egyes vidékeken már inkább specializálják termelésüket a legjobban megfelelő növényre, míg a kisbirtokok többnyire igen vegyes termelést folytatnak, hogy a birtokos összes szükségleteit kielégítsék.

Módszeremmel sikerült azt is összehasonlítanom, hogy *mely tájakon melyik termény szolgáltatja relative a legjobb termésátlagokat*, tehát összevetettem ezek termelését az éghajlattal és talajjal is. Azt is ki lehetett mutatnom, hogy mely vidékek azok, amelyek *valóban azt a terményt kultiválják legnagyobb területeken, amelyek tényleg a legjobb termésátlagot szolgáltatják nekik*.

Hogy egy példával világítsam meg eljárásomat, vegyük pl. Baranya vm. *mohácsi járását*. 8·9 q búza termésátlaga (kat. holdankint) az 1911—15-ben az országos termésátlagnak, 7·1-nek 125%-a, a rozsé az országosnak 124, az árpáé 120, a zabé 140, a kukoricáé 121, a burgonyáé 98. Világos, hogy ebben a járásban a legjobb termésátlagokat a zab szolgáltatja, akár azért, mert ennek felel meg leginkább a

klíma és talaj, akár azért, mert ennek termelése a legintenzívebb. Mivel azonban a bevetett szántóknak 32·2%-án termeltek búzát és csak 7·9%-án zabot, ez a járás nem a legjobban megtermő gabonaféléit termeli legnagyobb arányban. Ennek okait azonban jelen előadásomban most nem kereseim.

Az így kapott értékszámokat most ebben a járásban középértékre számítva át, azt kaptam, hogy a mohácsi járás termelési színvonalának jelzőszáma 121, magasabb pl. mint a pécsi járásban, ahol csak 101.

Ezeket a jelzőszámokat röviden *intenzitási jelzőknek* fogom nevezni. Ha ezeket térképre visszük, azonnal fel fog tűnni, hogy a mezőgazdasági népesség eredetével, multjával és a nemzetiségi viszonyokkal igen szoros kapcsolatot mutat térbeli eloszlásuk. Vizsgálataimban ilyen nyersen mégsem akartam az intenzitási jelzőket alkalmazni, mert még valószínűleg nagy szerepük van bennük a *természeti tényezőknek is*. Némi korrekciónak kellett őket alávetnem, amit a következő meg gondolás alapján végeztem el.

Ha valamely területen valamely terménynek nagyon kicsi a vetésterülete, akkor valószínűleg azért termelnek belőle olyan keveset, mert nem felelnek meg neki a *természeti viszonyok*. Az ilyen terményeket tehát kikapcsoltam az illető terület intenzitási jelzőjének számításából, de csak akkor, ha termésátlagai valóban azt mutatták, hogy csak gyengén terem meg. Ha ellenben jó termése van, bennhagytam, mert arra vall, hogy mostoha természeti körülmények között is olyan intenzíven termelik, hogy jó termésátlagai vannak, s a mi célunk éppen a *termelés intenzitásának vizsgálata*.

Ezen az alapon készült I. sz. térképem. Ennek tanulsága szerint a termelési intenzitás nagyon érdekesen oszlik el az ország földjén. *Legmagasabb jelzőszámait* a Kisalföldön, a Bácskában és a Bánság nyugati felében, a Dunántúl egyes vidékein és a Barcaságban találjuk. *Átmeneti területek* az Alföld középső vidékei, az Északnyugati Felvidék, valamint az Erdélyi medence középső területei. A *legalacsonyabb* jelzőszámok viszont az Északkeleti Felvidéken és Erdély keleti peremvidékén, meg a Bánság keleti felében vannak. Ha már most ezt a képet összevetjük a *nemzetiségi*

viszonyokkal és azzal, amit az ország mezőgazdasági népességének eredetéről, multjáról előbb mint feltételezett termelési tényezőről elmondottam, meglepő eredményekre jutunk. A Kis-Alföld, a Bácska és Erdély középső területei vezetnek a termelés intenzitásában. Mely területek ezek? Azok, amelyeken vagy a legzavartalanabb a termelés multja, mint Kis-Alföldön és a Dunántúl, vagy amelyeken egy magasabb mezőgazdasági műveltséggel megtelepedett lakosság él, mint a Bácskában; végül Erdélyben meglepően összeesik a kép a nemzetiségi térképpel. Legalacsonyabb a termelési színvonal Erdélyben a következő vármegyékben: Fogaras (88% oláh), Hunyad (79%), Kolozs (68%), Szolnok-Doboka (75%).

Ezzel szemben a legmagasabb arányszámokat találjuk a legkisebb arányban oláh lakosságú megyékben, ahol a magyarság és a szászág van többségben, mint Brassó (magyar és német 64%), Csík (magyar 86%), Háromszék (magyar és német 84%), Kis-Küküllő (magyar és német 48%), Maros-Torda (magyar és német 61%), Nagy-Küküllő (magyar és német 54%), végül Szebenben (magyar és német 34%). A magyar etnografikum területén csak Udvarhelynek vannak alacsony jelzőszámai. Legfeltűnőbb azonban az, hogy ezen a térképen élesen elválik egymástól az ország egy magasabb intenzitású nyugati félre és egy nagyon alacsony intenzitású keleti félre. *A két terület éles határvonala csodálatos módon egybeesik a rutén és oláh etnografikumnak az Alföld északi és keleti peremén végigvonuló határvonalával.* Legfeltűnőbb ez Biharban és Temesben. Annál érdekesebb ez, mert a természeti viszonyok ellenére van. Így pl. kétségtelen, hogy Bihar középső dombvidékein lényegesen jobbak a termelés feltételei, mint a nyugati szárazabb, csak nemrégén lecsapolt és erősen szikesedő területein. *Mégis az oláhság elterjedésének nyugati határvonalától nyugatra hirtelen emelkedni látjuk a termelés intenzitását.* Ugyanígy éles határvonalat találunk pl. a ruténség és magyarság között Bereg és Szabolcs határán. Szatmár megye ugyanígy válik el etnografikumával megegyezően egy nyugati és egy keleti félre a termelés intenzitása szempontjából is. Azt sem lehetne állítani, hogy Temes nyugati sík fele és Torontál között a természet terme-

lési tényezői érezhetően változnának, a termelés intenzitása mégis ugrásszerűen változik az oláh nyelvhatáron.

Ha most ezen létképen azt vizsgáljuk, hogy az *Alföldön* hogyan alakul a termelés intenzitása, meggyőződhetünk, hogy az *Alföld ama vidékein a legalacsonyabb, amelyeken a török hódoltság után még hosszú ideig csak pásztorkodással foglalkoztak, s hogy a déli, idegen mezőgazdasági népességgel hamar betelepített vidékein lényegesen kedvezőbb;* Bács-Bodrog élesen válik el Pest megyétől; ezen a határon azonban a termelés természeti föltételei is valóban lényegesen változnak. Ekkora ugrást a természeti tényezők magukban mégsem magyarázhatnak meg. Hogy csak egyetlen példát hozzak a 120—125%-os bácskai jelzőszámról közvetlenül esnek le a szomszédos pestmegyei területek 90-es jelzőszámokra. Hogy ebben nem tisztán a homoktalaj, hanem emberi termelési tényezőknek is van részük, bizonyítja az, hogy a nagyon jó talajú pestmegyei Dunamelléknek, Kalocsa környékének is alacsonyabbak a jelzőszámai, mint a semmivel sem jobb talajú Bácskának. Nagyon érdekes, hogy az egykor kevésbé elmosarasodott és nem homokos, ennek következtében túlnyomóan pásztorrá sohasem vált Csongrád és Csanád termelési intenzitása majdnem olyan magas színvonalú, mint a Bácskácé. Ellenben az egy század előtt még nagyobb részében inkább szilaj pásztor, mint földművelő Kis- és Nagy-Kunság és Hajdu; valamint a termelésbe csak nem régen befogott Nyírség homokja intenzitási jelzőszámai mindenütt alul vannak az országos átlagon, a 100%-on.

Ez a térképem is sok tekintetben megközelíti problémánkat, de mivel módszer tökéletesítésével még közelebb férkőzhettem hozzá, ebből még nem akarok számszerűleg összevetett bizonyító anyagot keresni, s csak általánosságban tájékozódunk rajta. A következőket azonban már leszögezhetjük ennek alapján is. 1. Az ország nyugati és keleti fele között lényegesen nagy különbségek vannak a termelés intenzitásában. 2. Legélesebb a különbség az oláh-magyar nyelvhatár mentén úgy az Alföld keleti peremén, mint Erdélyben a székely-szász és oláh nyelvhatárokon. 3. Az Alföldön a mezőgazdasági népesség multja szerint lehet a termelés intenzitása-

ban több különböző területet elválasztani egymással.

Problémámat más oldalról is megközelíthetjük. A termésátlagok színvonalából ugyanis minden törekvésünk mellett sem tudunk minden zavaró tényezőt kikapcsolni. Különösen nem hasonlíthatjuk össze a fizikai feltételeikben lényegesebben különböző területeket egymással. Tehát igyekeztem egészen durva módszerrel megkülönböztetni az egyes tájak termelési intenzitását. Olyan módszerrel, amely nem érzi annyira a fizikai tényezők hatását. Ezért azt vizsgáltam, hogy az egyes járásokban hány gazdasági főtermény termésátlaga van felül, vagy alul az országoson, a 100%-oson. Az így kapott kép valóban még meglepőbb. Nagyjából az előbbivel egyezik, de helyenként élesebbek a vonalai. Az Északnyugati Felvidéken és a Dunántúl a termelés fizikai tényezőinek elosztó szerepét ismerjük fel inkább, az ország keleti felében azonban kizárólag az etnografikum domborodik ki. A magyar nyelvhatár az Alföld peremén bámulatosan élesen válik el az oláhtól. Szinte járásnyi pontossággal. Ugyanígy az Erdélyi medencében a székely és szász megyék és járások az oláh többségüektől. A természeti tényezőkkel valóban homlokegyenest ellenkezik pl. az, hogy Bihar megye oláhlakta dombvidékein egyetlen főtermény sem éri el az országos termésátlagot, ellenben a székelylakta Csíkban és Háromszékben 2—3 terményé van felül, a szászoklakta Brassóban és Szeben szász járásában 5—6 terményé. Az Alföld jól megkülönböztethető két részre oszlik. Az egyik a Bácska, a Bánság nyugati, oláhoktól mentesebb fele, valamint Csongrád és Csanád, a másik a szilajpásztorkodás volt hazája, a két Kúnság. Egyébként Magyarországnak egy ilyen módszerrel készült térképe is a legmelegpőbb kongruenciában van a népsűrűségi térképpel. Az Alföldön Bácska, Csongrád, Csanád, Pest megye sűrűen lakott területei nagyszerűen kiemelkednek. A Vág völgyének és Sopron környékének kiváló termésadatait szintén teljes mértékben alátámasztja a népsűrűségi térkép. Ezek alapján a következő nagyon érdekes megállapításokat kell leszögeznünk. 1. Az ország nyugati felében a termelés intenzitásának legfontosabb tényezője a népsűrűség, amelyen csak helyenként vesznek erőt a termelés természeti tényezői, mint pl.

Nyugat-Magyarország művelt és sűrűen lakó német népének termelési színvonala is csak 1—2 terményben éri el az országos átlagot, vagy pl. a veszprémi plató lényegesen alacsonyabb színvonalat mutat környezeténél, a mostoha talajviszonyok következtében. 2. Az ország keleti felében a lakosság etnografikuma és sűrűsége erősebb tényezője a termelésnek, mint a természeti adottságok. Számszerű összehasonlításokra azonban még ezt a térképet sem tartom alkalmasnak.

Következő (II. sz.) térképem megszerkesztésénél a következő gondolatmenet vezetett. Kapcsoljuk ki minél tökéletesebb mértékben a termelés intenzitásából a nehezen összehasonlítható és számszerűleg teljesen soha meg nem fogható természeti tényezőket. Ezt úgy reméltem megközelíthetni, hogy tekintet nélkül a termény milyenségére, az elért legmagasabb termésátlagnak az országos átlaghoz való arányát vittem térképre. Ebben igen nagy kedvezményt adtam az egyes gyengén termelő területeknek, mert akkor is elfogadtam az elért legmagasabb termésátlagot termelési intenzitásuk jelzésére, ha az illető terményt már csak igen kis területen, szinte kertszerűleg művelik. Ez az eljárásom ennek következtében esetleg meg is zavarhatta volna az előbbi módszereimmel nyert értelmes képet. Ha nem tette, hanem az előbbi módszerek szerint alacsony színvonalú területek, a nekik adott kedvezmények ellenére, ezen is alacsony színvonalat mutatnak, az csak azt bizonyítja, hogy ezek a területek valóban alacsony színvonalat képviselnek a termelésben. Lássuk ennek a térképnek tanulságait.

A kép természetszerűleg homogénebb, mintha az összes termények együttes termelési színvonalát ábrázolom. De meglepően hasonlít az előbbihez. Az oláh és rutén etnografikum éles határa feltűnően ott van az Alföld peremén. Magában az Erdélyi medencében talán még élesebben domborodik ki a magyar és szász területek jobb termelési színvonala, mint az I. sz. térképen. Mit jelent ez az utóbbi megállapítás az I. sz. térképpel szemben? Megint csak a magyar és szász etnografikumnak Erdély termelésében való döntő szerepét az oláhsággal szemben, a természeti viszonyok ellenére. Ha ugyanis azt látjuk, hogy a magyarság és szászág legalább egy-egy gazdasági növényt az országos termésátlag

színvonalán tud megtermelni, az oláh többségű területek pedig erre nem képesek, lehetetlen bebizonyítottak nem venni, hogy Erdélyben az oláhság elterjedése a termés alacsony színvonalának egyik döntő tényezője. Még ezt a térképet sem tartom számszerű összehasonlításokra teljesen alkalmasnak, így éppen csak a legfeltűnőbb adatokkal akarok bizonyítani.

Vegyük pl. Csík megyét. Itt az oláhság arányszáma a legnagyobb a gyergyótölgyesi járásban (64%). Valóban a legjobb termésátlag az országosnak csak 103%-a. Ezzel szemben a leginkább magyar lakosságú felecsiki járásban (magyar 99%) a legjobb termés aránya az országoshoz 115%, a 99%-ában magyar kászonalcsiki járásban ez az arányszám 138. Pedig ezek a területek a termelés természeti tényezőiben egészen homogének, népsűrűségük is azonos. De vegyünk egy száz-oláh lakosságú vármegyét is, pl. Beszterce-Naszódot. Itt a legnagyobb arányú az oláhság a naszódi járásban (89%), ahol a legjobb termésátlag az országosnak csak 85%-a s az óradnaiban (88% oláh), ahol az arányszám csak 83%. Ezzel szemben a besenyői járásban csak 57% oláh van, s a termelési jelzőszám 103, a jádi járásban 58% oláh van s a termelési arányszám 97, tehát mindkét kevésbé oláh járásban lényegesen magasabb, mint a nagyobb arányban oláh lakosságú másik két járásban. Nagy-Küküllőben legtöbb oláh van a nagysinkai és szentágotai járásban (50 és 54%), s termelési legmagasabb arányszámuk csak 92 és 91%, míg az összes többi nem oláh többségű járásokban a termelési jelző 96 fölött van, sőt a medgyesi járásban, ahol az oláhság csak 42%, 135-ös arányt is elér.

Egyelőre legyen elég a számszerű adatokból.

Rendkívül érdekes tanulságai vannak ennek a térképnek az Alföldön is. A két Kunság és Hajdúság szinte metsző élesen emelkedik ki az Alföld többi területéből. Legélesebb a mezőgazdasági kultúráis perem a Bácska és a Nagy Kunság között. Nagyon szomorú tény ennek tanúsága szerint, hogy Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, Kunszentmiklós, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr bármely gazdasági növényből való termésátlaga sem áll magasabb színvonalon, mint Zólyom vagy Turóc megyéé, s alacsonyabb, — majdnem fele — Nyitra, Sopron, vagy Brassó megyékének. Ezt ter-

mészeti tényezőkkel semmiképpen sem lehet magyarázni. Ezt csak a mezőgazdasági termelésnek a történelem folyamán való zavartalansága és a népsűrűségi viszonyok magyarázzák meg. Az utóbbi kissé szokatlanul hangzik. Vannak ugyanis olyan jobban termelő hegyvidéki tájaink, amelyeknek népsűrűsége alacsonyabb, mint az Alföldé. Ez azonban a mezőgazdasági termelés kérdésével összevetve hamis képet nyújt, mert megszoktuk, hogy a népsűrűséget mindig úgy számítják, hogy az összes népességet vetik össze az összes területtel. A mezőgazdasági munkáskéz sűrűsége azonban csak olyan módon hozható kapcsolatba a mezőgazdasági termelés színvonalával, ha csak a mezőgazdaságilag megművelhető területek és a mezőgazdaságból élő népesség egymáshoz való arányát kutatjuk. Ebből a nézőpontból tekintve, az Alföld egyik-másik részének népsűrűsége lényegesen kisebb, mint a felvidékéké. Hiszen, mint köztudomású, éppen ez okozta a magyar földön a mezőgazdasági munkásság nyári vándorlását. Ezzel azután megmagyarázható az Alföld középső vidékeinek a felvidékek egyik-másik tájával szemben való alacsonyabb termelési színvonala, de nem magyarázható meg az Alföld két külön termelési tájának, a Bácskának és a Kunságnak óriási termelési színvonalbeli különbsége. A Bácska népsűrűsége a fenti módon számítva ugyanis alacsonyabb, mint a Kunságé, ahol kevesebb a szántó. Tegyük fel, hogy a Kunságra így beálló előnyt kiegyenlíti kedvezőtlenebb éghajlata. A termelés színvonalában mutatkozó nagy különbség tetemes része mégis csak a mezőgazdasági népesség történelmi multjában gyökerező agrár műveltségében és gazdasági képességeiben keresendő. Kétségtelen ugyanis, hogy a kunsági és hajdusági magyar lelkében ma is inkább pásztor, mint földműves. A közlelő kérdéseinek minden megbolygatása alkalmával tapasztalható megnyilvánulások eléggé bizonyítják ezt.

Vizsgálataink ezen részét arra a hamis feltevésre alapítottuk, hogy az egyes tájak mezőgazdasági termelésének színvonalát a bizonyos számú évek alatt közepesen bármely gazdasági terményből elért legmagasabb termésátlag jelezheti. Ez az eljárásunk azonban nem egészen reális, mert hiszen számbajöhet e szerint valamely vidéken olyan termény is, amelyet nagyon

kicsi arányban, majdnem kerti módon művelnek, s így igen jó termésátlagokat hozhat. Ennek tudatában voltam, de éppen ezt a kedvezményt is meg akartam tenni az alacsonyabb termelési színvonalon álló tájaknak. S mégis azt láttuk, hogy a kép ebben az esetben sem változik, *az oláhság és ruténség területe, mint fiatalabb mezőgazdasági kultúrát élő népek termelési tája nagyon alacsony színvonalat mutat. De éppen ilyen alacsony színvonalú az Alföld középső területeinek termelése is, részben ugyan a természeti nehézségek, szárazabb és szeszélyesebb időjárás, szikesedés, homok, stb. következtében, de javarészen inkább a lakosság megzavart mezőgazdasági multja eredményeként.*

Igy most már arra is vállalkozhattam, hogy módszeremet méginkább reálissá tegyem. Megvizsgáltam tehát a *legnagyobb területi arányban termelt termény termelési színvonalát.* Gondolatmenetem a következő volt. Ha valamely terményt a többinél nagyobb területi arányban termelik valamely tájon, annak vagy természeti okai vannak, tehát jól lehet termelni, vagy gazdasági okai, a benne való nagy szükséglet, vagy a jó értékesítési lehetőségek. Ebben az esetben is törekedni fog tehát a mezőgazdasági elem, hogy minél magasabb termelési színvonalat érjen el. Az egész ország gazdasági életében is azon terményeknek van legnagyobb jelentősége, amelyet a legnagyobb arányban termelnek.

Éppen ezek alapján legreálisabb lesz a legnagyobb arányban termelt termény termelési színvonalát venni irányadónak a termelés intenzitására.

Eredményeim meglepően azonosak az előző módokkal elértekkel. Ezt ábrázolja III. sz. térképem. Éppen ezért ezt óhajtom most már részletesebben, számszerűleg összevetni a népsűrűségi és nemzetiségi viszonyokkal. Eljárásomban azonban még több hibaforrás van. Termelési intenzitást ábrázoló térképemet nem volna szabad összevetni olyan néprajzi térképpel, amely az ország nemzetiségi viszonyait minden korrekció nélkül ábrázolja. Szükségem volna egy olyan nemzetiségi térképre, amely csak a *mezőgazdasági népesség nemzetiségi viszonyait tünteti fel.* Ilyet azonban az adatok hiánya miatt nem lehet szerkeszteni. Még tökéletesebb volna eredményem, ha nem is a mezőgazdasági népesség, hanem a birtokosság nemzetiségi

adatait ábrázolhatnánk a térben eloszolva. A termelés színvonalára ugyanis, ha egyáltalán függ a nemzetiségek műveltségi viszonyaitól, történelmiségétől, elsősorban nem a munkásság, hanem a birtokosság nemzetisége a döntő tényező. Ilyen adatok még kevésbé állanak rendelkezésére a magyar statisztikának. A kapott kép azonban ezen irreális hiba ellenére is érdekes.

Az általános kép természetszerűleg homogénebb, mint az előző. Mégis kitűnően leolvasható rajta ugyanaz, ami az előbbin. Az ország keleti és nyugati felének termelési színvonalában nagyon nagy különbségek mutatkoznak. A kettő között van az Alföld, mint a termelési színvonal szempontjából átmeneti terület. *Az ország földjén tehát három különböző területet lehet megkülönböztetni.*

1. *Az ország nyugati fele,* a Dunántúl, a Kis-Alföld, föl a Vág völgyén át az Északnyugati Felvidék egész nyugati felével. Ez a terület az, amelynek *mezőgazdasága a legzavartalanabb volt* a magyar történelem viharos századaiban, amelynek sem földje, sem népe nem pusztult el a hődölség alatt annyira, mint az Alföld. Ennek *mezőgazdasági népessége a legsűrűbb* a szántókhoz viszonyítva. *Éghajlata* is valamivel, de nem jelentékenyen kiegyenlített, mint az Alföldé. Ezt érik legjobban *a nyugateurópai kulturális hatások* is. Így minden tényező szempontjából a legkedvezőbb termelő területe hazánknak. Csak a Dunántúl közepén húzódik el egy lanyhább övezet, amint nagyrészt a természeti viszonyok számlájára kell írunk: itt van a Bakony mészterülete, a Balatontól nyugatra meg a részben még ma is lecsapolatlan terület, valamint *Vas és Zala erősen erdős tája.* Ezen az intenzív kulturájú területen a nemzetiségi viszonyoknak semmi hatását sem lehet kimutatni a termelés színvonalára. Hozzája társul ehhez a legjobb termelésű területhez a Bácska, amelynek magas termelési színvonalát elsősorban az magyarítja meg, hogy betelepített népessége azonnal egy magasabb mezőgazdasági kultúrát telepíthetett meg új hazája földjén, míg az Alföld középső területeinek lakosága utána még hosszú időközön át küzdött jobban elpusztult földjével, saját pástor multjával és lelkével. Természetesen a Bácskát is támogatják az Alföld középső részeivel szemben bizonyos természeti előnyök, de ezek legnagyobb része nem olyan,

amit a gazdálkodó ember le ne tudna győzni, mint pl. a táj valamivel mostohább éghajlatát. A talajviszonyokat már nem fogadhatjuk el ilyenek, mert a szikesedés, homokkötés, lecsapolás mind megoldható, vagy éppen a helytelen gazdálkodás következtében felidézett termelési akadályok.

Részben ehhez a legjobb termelésű területhez kell még számítanunk Csongrádot és Csanádot, amelynek valóban csak emberi, történelmi és művelődésbeli, de nem természeti előnyeik vannak az Alföld középítő tájjaival szemben.

2. Átmeneti területnek lehet felfognunk a termelési színvonal szempontjából az ország középítő részét, az Északnyugati Felvidék keleti felét az Alföld egész felével együtt, tekintet nélkül a természeti viszonyokra. Valóban meglepő, hogy ez a két, természeti feltételeiben annyira különböző terület a termelési színvonalban mennyire közel áll egymáshoz. Nem a termények azonosságában, hanem a termelési színvonalban. A Felvidéken csak helyenkint vannak alacsonyabb intenzitási jelzők, mint az Alföldön. Kiváló bizonyága ez annak, hogy nem a természeti tényezők döntik el elsősorban a termelés színvonalát, hanem a természetbe belefektetett emberi munka mennyisége és színvonala, ami történelmi, művelődésbeli és így nálunk nemzetiségi és népsűrűségi tényező is. Ez a tény nálunk országos eloszlásában meglepő; de mint gazdasági törvényt szélesen bizonyítja az európai távlatokban való körütekintés; hiszen csak így lehet megmagyarázni, hogy Dánia termés-színvonala háromszorosa a magyaroknak.

3. Harmadik területünk az ország keleti fele, az Alföld keleti peremei, az Északkeleti Felvidékkel és Erdéllyel. Sehol nem olyan élesek a termelési színvonal határai, mint e vonal mentén. Szinte ugrásszerűleg esnek. Különösen hangsúlyoznom kell, hogy amíg az ország nyugati és középítő területein sehol sem a néprajzi viszonyok a döntők a termelés színvonalára, itt minden természeti és népsűrűségi tényező megcsúfolásával majdnem vonalnyi pontossággal jelző képben a néprajzi térkép körvonalai. Élesen elválnak a ruténség nyelvhatára is a magyar, sőt a tót nyelvhatártól is, de még érdekesebb az oláhság helyzete a termelési színvonalban. Mindkét nyelvhatára elnézhetetlenül emelkedik ki, úgy az alföldi

magyarság és bánági németség felé való külső nyelvhatára, mint az erdélyi székelység és szászoktól való elválasztó vonala. Ezt mással, mint az oláhság alacsonyabb kultúrszínvonalával és hegyi pásztor közeli multjával megmagyarázni nem lehet. *Itt ki kell küszöbölnünk a mostohább természeti viszonyok gyakran hangoztatott érvét is.* Erre két ellenérvünk is van vizsgálataim tanúsága szerint. Ha ezt fogadnánk el magyarázatul, akkor fel kell ugyanis vetnünk azt a kérdést, hogy mennyivel vannak kedvezőbb természeti feltételei a termelésnek az Északnyugati Felvidéken, mint Erdélyben? Semmivel sem! És mennyivel vannak kedvezőbb természeti feltételei magában Erdélyben a szász és székely etnografikum területén, mint az oláhokén, pl. Csikban, Háromszékben, vagy a brassói, székely vidékeken, mint az oláh Szolnok-Dobokában, Fogarasban? Mennyivel vannak kedvezőbb természeti viszonyok pl. Bihar és Temes oláhoklakta síksági jársaiban, mint ugyanott a magyar, vagy sváboklakta jársókban? Valóban lehetetlen itt fel nem ismerni a kultúrszínvonalat, mint döntő tényezőt. Felfogásomban még inkább megerősít az, hogy ha termelési színvonalat ábrázoló térképemet az analfabéták térképével vetem össze Erdély területén.

De ne maradjunk csupán a vizuális bizonyítékoknál, hanem statisztikai előadást tartván, lássuk a számszerű bizonyítékokat is.

Nagyon jellemző, hogy a következő néhány megye oláhságának aránya és termelési intenzitási jelzője a következőképpen alakul: Fogaras 88—72, Kolozs 68—75, ellenben Brassó mint szász megye 34—164, Háromszék mint székely vármegye 15—107. Mégis azt mondhatja valaki, hogy ezekben a megyékben lehetnek olyan rejtett tényezők, amelyek ezeket a különbségeket okozzák, s nincsen szükség az etnografikumot is belemagyarázni a termelési színvonalba; lássuk tehát átfogóbb területeket is. Erdély nem oláh többségű, 50% fölött magyar és szász lakosságú összes területein az intenzitási jelző 88, 40—50%-ban nem oláh területein 84, 30—40%-ában nem oláh területein már csak 74, 20—30%-ában nem oláh lakosú területein már csak 71. Azt hiszem, hogy ez nagyon érdekes képet ad az oláhság mezőgazdasági termelésének színvonaláról, annál is inkább, mert ezek a területek nem megyénként,

hanem a legkisebb számításba vehető egységekről, járásokról számítottak.

De nézzünk egy nyelvhatárvonalat. Temes megye nagyjából azonos természetű síksági peremi járásaiban így alakul a kép. A) nem oláh többségű járások: a fehértemplomi járásban 22% oláh, intenzitási jelző 126, kevevárai járás 16—132, vingai 30—104; B) oláh többségű járások: búziási járás 65% oláh, intenzitási jelző 66, temesrékási 55—68, lippai 66—83.

Nézzük a bihari magyar nyelvhatárt. Itt nem lehet tagadni, hogy az oláhság által lakott dombos peremvidéken jobbak a termelés természeti tényezői, mint az Alföldre mélyen lenyúló, nem régen lecsapolt és szikesedő tiszta magyar területen, a kép mégis ennek fordítottja. A derecskei járásban, tiszta magyar területen az intenzitási jelző 98, a székelyhídiiben magyar 98%, jelző 97, ellenben a tenkei járásban magyar csak 27%, jelző 85, a béli járásban magyar éppen csak 6%, jelző 66. Meglepő adatok ezek!

Amint már mondtam, a különböző nemzetiségek, mint a termelés színvonalának tényezői, csak az ország keleti felében különböztethetők meg, de itt valóban élesen. Így van pl. a ruténséggel is. Az Északkeleti Felvidék rutén többségű hegyi járásainak jelzőszáma szintén nagyon alacsony, az egész területre csak 69. Az oláh-rutén nyelvhatáron nincsen ugrás a termelési színvonalban, mert a két nép kulturálisan is, mezőgazdasági multjukban is közel áll egymáshoz; ezzel szemben azonos természeti feltételek ellenére is, szépen kiválk a rutén-tót nyelvhatár. Vegyük pl. a szomszédos Sáros, mint tótlakta területet és Zemplén hegyvidéki tájait. Sárosban az intenzitási jelző elég magas, 90, Zemplénben csak 66! Sőt tovább is mehetünk

Amint mondtam, az Északnyugati Felvidék nyugati fele az ország legintenzívebb termelésű területeihez tartozik, keleti fele pedig az ország középső részeivel azonos képet mutat. Az egyik a műveltebb nyugati tótság, a másik a ruténnél műveltebb, de a nyugati tótoknál kevésbé művelt keleti tótok hazája. Annaira élesen emelkedik ki a két vidék különböző termelési színvonala, hogy számokban is ki lehet fejezni. Így pl. Sáros jelzője csak 90, ellenben a semmivel sem jobb éghajlatú, vagy talajú Liptóé 109, Zólyomé 101.

A tótság és ruténség mezőgazdasági színvonala között tehát lényeges különbség mutatkozik. Az Északnyugati Felvidéknek — a síkságok peremét, a Mátra és Bükk vidékét már nem számítva hozzá, — intenzitási jelzője 93, míg az Északkeleti Felvidéknek ugyancsak hegyvidéki területeire számítva 69.

Végül nem lesz érdektelen, ha a nemzetiségi területek összevetése után a magyar nyelvterületek viszonyait vesszük vizsgálat alá. Amint tudjuk, az Alföld egy középső, nemrégén még pásztor és egy déli, magasabb mezőgazdasági kuturájú néppel betelepített félre osztható. Lássuk ezek egymáshoz való viszonyát számarányokban. A közelmultban pásztor Kis- és Nagy-Kunságot, valamint Hajdút vizsgálva, meglepően azonos jelzőszámokat találtam, amelyeknek középértéke éppen 100, vagyis az országos termelési színvonal. Nagyon jellemző különben, hogy ezek éppen az országosan közepes termelési színvonalat képviselik! Velük szemben már Csongrád felül van az átlagoson, 104 jelzővel, Csanád már 117, Bács-Bodrog viszont a legmagasabb, 125.

Általánosságban le kell szögeznünk végeredményként a következőket. 1. Hazánk egész nyugati fele a középső Duna délköréig s az Alföld déli része az országos termelési színvonalon felüli termelést képviselnek, tekintet nélkül a természeti és nemzetiségi viszonyokra. 2. Az ország középső része az országosan közepes színvonalat mutatja, ismét tekintet nélkül a természeti és nemzetiségi helyzetre; az Alföldön első sorban a mezőgazdasági népesség és mezőgazdasági terület multja a termelési színvonal döntő tényezője. 3. Végül az ország keleti fele, élesen elválasztva a tót-rutén, magyar-rutén és magyar-oláh nyelvhatárral a legalacsonyabb színvonalú termelést folytatja, amelyből Erdélyben mint szigetek emelkednek ki a székely és szász nyelvterületek az országos középnél magasabb termelési színvonalal.

Hallom az ellenvetést is, hogy igen fontos tényezőt nem vontam be a vizsgálatokba, a birtoknagyság kategóriáit. Ha erre megfelelő statisztikám lett volna jársonkint, megtettem volna. De talán még helyesebben jártam el, hogy nem tettem, mert bár ez a zavaró tényező benne maradt az általam nyert képben, mégis sikerült vele előzetes sejtelmemet igazolnom. De éppen ezen utóbbi kijelentésem alapján, hogy elő-

zetes sejtelmemet sikerült igazolnom, szemre vehetné valaki, hogy eljárásom nem természettudományi, mert inkább dedukáltam, mint indukció alapján értem el eredményeimet. Erre is felelnem kell. Vallom azt, hogy a természettudományok sikeres műveléséhez igen nagy szükség van bizonyos intuícióna, mert csak ennek alapján dolgozhatunk célszerűséggel, egy gondolat felé, különben csak szétfolyó, de összefüggő eredményeket soha el nem érő adatgyűjtést végezhetünk. Módszerem helyesége felől megnyugtató az, hogy általa egy értelmesen feltett kérdése értelmes és kielégítő feleletet kaptam, a nélkül természetesen, hogy ezt az eredményt célzatosággal befolyásolni igyekeztem volna. Problémámat természetesen nem oldottam meg teljesen, mert nem feltétlen kauzális kapcsolatokra, hanem csak funkcionális összefüggésekre tudtam reámutatni. Itt azonban a probléma feltárásával és földrajzi részének felderítésével meg is szűnik

a geográfus feladata; további részletiben a szociológusnak, gazdasági historikusnak kell a kutatásokat folytatni.

Vizsgálataim gyakorlati jelentősége sem hiányzik teljesen. Amikor jelenleg a többtermelés kérdésének megoldásától függ a nemzet élete, sikerült reámutatni a termelés egyik fontos tényezőjére, a nemzetiségi viszonyokra, amely azonban a haza területén nem mindenütt azonos módon hat. Másrészt, amikor most a revíziós törekvések olyan nagy jelentőségűek, talán egy szerény érveléssel szolgáltam a velünk történt igazságtalanságok bizonyításához, kimutatva, hogy egy primitív gazdasági képességű néppel öntötték el a nyugateurópai kultúrterületeket. Eddig csak nagyrészt mint munkás dolgozott ez a faj Erdély földjén, a magyar birtokok elrablásával azonban ura lett a földnek, s ebben a birtoklásban nyög most nemcsak Erdély földje, hanem az oláh állam süllyedő gazdasági élete is.

Fodor Ferenc dr.

Állatállományunk 1928-ban.

Effectif du bétail de Hongrie en 1928.

Résumé. Le ministère hongrois de l'Agriculture vient de publier les résultats du relevement printanier de bestiaux, effectué par évaluation en 1928. Il résulte des chiffres que l'effectif des bêtes à corne, des porcs et des moutons est inférieur de 15·7, respectivement de 19·9 et de 34·9%, à celui du territoire actuel du pays en 1911. Par rapport à la situation de 1911 et en considérant encore seulement le territoire actuel, on ne constate une augmentation légère (2·4%) qu'aux chevaux.

*

Hazánk állatállományáról tudvalevőleg 1911 óta rendszeres statisztikai adataink nincsenek, így ha valamelyik haszonállatunk létszámára vonatkozólag tájékozódni akarunk, egyéb adat nem áll rendelkezésünkre, mint a földművelésügyi minisztérium becslésen alapuló tavaszi állatösszeírásának eredménye. Az 1894. évi XII. t. c. 23. §-a értelmében ugyanis az állategészségügyi hatóságok minden tavasszal községenként számbaveszik a haszonállatok szaporodását és fogyását, ezeknek az adatoknak figyelembevételével állítja össze a minisztérium az ország hozzávetőleges állatlétszámát.

Az 1928. évi eredményeket tartalmazó összeállítás fontosabb adatait az alábbiakban ismertetjük. Így az 1. sz. táblázatban bemutatjuk a haszonállatok létszámára vonatkozó visszatekintő adatokat. Az 1911. évi állatlétszámnak hazánk mai területére átszámított adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1928. évben a szarvasmarhalétszám 15·7%-kal volt kevesebb. Ha csak a háború és forradalom utáni évtizednek adatait szemléljük, a szarvasmarhalétszámban különösebb eltolódásokat nem tapasztalunk. Egyetlen haszonállatunk a ló, amelyiknek létszáma — igaz ugyan, hogy csak 2·4%-kal — nagyobb volt, mint az 1911. évi átszámított adat. Lóállományunk különben ebben az évtizedben is évről évre állandóan emelkedett, így az 1928. évi létszám már 27·9%-kal felülmúlja az 1922. évi lóállományunkat. Elég nagy a fogyás sertésállományunknál, az 1928. évi létszám ugyanis 19·9%-kal kevesebb, mint az 1911. évi átszámított adat. A sertésállomány különben még az 1926. és 1927. évben is számottevő arányban fogyott. De még ennél az elég jelentékeny fogyásnál is nagyobb arányban esett vissza juh létszámunk, az 1928. évi állomány nem